

FÓRUM

Bandi István

„Kutatóárkok”. A hungarikakutatás lehetőségei a bukaresti CNSAS levéltárában

Bevezető

A magyarországi és erdélyi kutatók, akik már foglalkoztak romániai és/vagy magyarországi állambiztonsági forrásokkal, szembesülhettek ezen anyagok rendkívüli összetettségével. Ennek a forrástípusnak a használatához külön kutatómódszertani tapasztalat, illetve történelem-segéd tudományi apparátus szükséges. Ilyen természetűek a budapesti Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában (ÁBTL) található iratokat módszertani szempontból ismertető munkák, amelyek már a kilencvenes évek végén megjelentek a levéltár kiadványában, a *Trezorban*. Hasonló jellegű írások olvashatók a bukaresti Szekuritáté Irattárait Vizsgáló Országos Tanács (hivatalos megnevezése Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității, CNSAS) gondozásában megjelenő *Caiete CNSAS*-ban is.

Kutatók és érintettek, az erdélyi társadalom meghatározó személyiségei, akik tudták, és akikről tudni lehetett, hogy a Szekuritáté titkos adatgyűjtést folytatott róluk, és vállalták, hogy maguk dolgozzák fel és ismertetik a szembenézés, illetve a múltfeltárás aktusaként a saját, most már levéltárba került dossziéikat, egy új forrásfeldolgozó módszertannal voltak kénytelenek megismerkedni. Markó Béla, Cs. Gyimesi Éva, Tőkés László, Könczei Csilla és sokan mások használták ezeket a forrásokat.¹ Komoly tudományos, tényfeltáró, feldolgozó munkát végeztek különböző tudományterületekről a közelmúlt román állambiztonsági forrásait kutatók: Jánosi Csongor, Novák Csaba Zoltán, László Márton, Molnár János, Csendes László, Stefano Bottoni, Nagy Mihály Zoltán, Szécsi Antal, Pál János, Tófalvi Zoltán és

---

1 A CNSAS honlapján nyilvános adatbázisban olvasható mindazok neve és kutatási témája, akik valaha kutatási engedélyt kaptak. Lásd <http://www.cnsas.ro/documente/cercetare/2019.02.28%20Lista%20cercetatorilor%20acreditati.pdf> [letöltve 2019. április 25-én].

mások. Azonban az erdélyi magyar társadalom egészére kiterjedő munka még az alapkutatás szintjén sem született eddig.

A CNSAS magyar vonatkozású levéltári iratai a romániai magyarság történetének és egyben a magyarországi történetírásnak nélkülözhetetlen jelenkori forrásanyagát képezik. A Szekuritáté az összes volt szocialista állam ellen, beleértve a kádári Magyarországot is, kifejtett titkosszolgálati tevékenységet, és jelentős mennyiségű iratanyagot termelt a Romániában élő magyarokról is.

A magyarországi kettős állampolgárság intézménye új megvilágításba helyezte a levéltári kutatást. Jogilag, az említett intézkedést megelőzően a magyarországi kutatótársadalom egy másik állam polgárait vagy azok közösségére vonatkozóan kutathatott a CNSAS-ban mint uniós állampolgár, míg az új helyzetben alkotmányos kötelessége a magyar állampolgárok lezármasztottainak és felmenőinek kutatása. Ezek a kutatások ugyanis információk kárptólásnak² minősülnek a Romániában, Magyarországon vagy a világban bárhol élő magyar állampolgárok számára egyaránt.

Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára a 2017. évi XCIV. számú ÁBTL törvény 7. § (2) e. pontja szerint feltárja, nyilvántartja és gyűjti, illetve másolatban beszerzi a magyar vonatkozású külföldi állambiztonsági anyagot. Továbbá az ÁBTL és a CNSAS között 2014 óta érvényben lévő megállapodás³ alapján jogszerűen feltárhatók és áthozhatók a Román Hírszerző Szolgálat (Serviciul Român de Informații, SRI) és a Külföldi Hírszerzési Szolgálat (Serviciul de Informații Externe, SIE) részéről a román szaklevéltárnak átadott iratok, ezen belül a magyar vonatkozású dokumentumok. Tehát az ÁBTL, mint szaklevéltár szoros kapcsolatban áll a román társlevéltárral, az ACNSAS-szal (Arhivele Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității), és a 2014-ben megkötött megállapodás lehetőséget nyújt arra, hogy a magyar vonatkozású anyagot digitális másolat formájában a levéltári szabályoknak megfelelően megszerezze. A román szaklevéltárban feltárt iratok a magyarországi kommunista diktatúra titkosszolgálati, belügyi iratai mellé kerülnek az ÁBTL-ben, illetve levéltári feldolgozás után kutathatóvá válnak a magyarországi közönség számára is.

---

2 Információs kárptólás – az állampolgárról a kommunista rendszer titkosszolgálati, illetve más hatóságai által különböző célból és módszerrel összegyűjtött, korábban minősített (titkosított) iratok megismerésének joga.

3 Az ÁBTL és a CNSAS 2014 júliusában kötött együttműködési megállapodást. A dokumentumot lásd <https://www.abtl.hu/sites/default/files/pdf/egyuttmukodes/szekuritate.pdf> [letöltve 2019. április 25-én].

A magyar vonatkozású iratok kutatási feltételeiről, lehetőségeiről csak akkor beszélhetünk, ha már megismertük a romániai lusztrációs folyamatot, a román politikai rendőrség és titkosszolgálatok iratait őrző intézmény szervezeti és működési elvét, rendszerét. Csak mindezzel felvértezve érdemes belekezdenünk a korszak feltárásába.

A romániai tényfeltárás kezdetei, társadalmi háttere

Az 1989-es évet a szocialista államok állampolgárai „annus mirabilis”-ként tartják számon. A kommunista diktatúra eltávolításának és elszámoltatásának igénye már az 1989-es Temesvári Kiáltvány 8. pontjában megfogalmazódott, mint a polgári társadalom első lusztrációs aktusa: „...a választási törvény az első három törvényhozási ciklusra tiltsa meg, hogy bármely listán jelöltethessék magukat a volt kommunista aktivisták és a Szekuritáté volt tisztjei. [...] A helyzet stabilizációja és a nemzeti megbékélés érdekében teljességgel szükséges az ő távolmaradásuk a közélettől.”⁴

Míg a kilencvenes évek első felében a CSOP (Centrul pentru Studierea Opiniei și Pieței) felmérések azt jelezték, hogy a megkérdezettek 44 százaléka jó dolognak tartotta a kommunizmus bukását, alig húsz évvel később 2011-ben a megkérdezettek 61 százaléka pozitívnak ítélte a kommunista berendezkedést, illetve 37 százaléka a megkérdezetteknek jó dolognak tartotta a második világháború után a kommunisták hatalomra kerülését Romániában.⁵ Történelmi tény az, hogy a hosszúra nyúló átmeneti időszak, amelyben Romániát gyakorlatilag az 1989 előtti politikai garnitúra szereplői vezették, meghatározó szerepet játszott az átvilágítás és múltfeltárás körének késleltetett rendezésében.

Az intézmény jogi környezetének evolúciója. A CNSAS és a szakszolgálati iratmegőrzők szerepe a nyilvánosság és megismerés folyamatában

A kilencvenes évek végén, az átmeneti időszak lezárásaként történt meg a törvényhozásban a Szekuritáté levéltáraiba betekintést biztosító első törvényi előterjesztés, amelyet Ticu Dumitrescu parasztpárti szenátor, a

---

4 Lásd Proclamația de la Timișoara. <http://www.societateatimisoara.ro/index.php?page=PROCLAM&subpage=TEXT> [letöltve 2019. április 25-én]. A szerző fordítása.

5 Percepția românilor asupra comunismului. Sondaj. IICCMER-CSOP, 2011. Lásd <http://cosmin-budeanca.blogspot.com/2011/05/perceptia-romanilor-aupra-comunismului.html> [letöltve 2019. április 25-én].

diktatúra meghurcoltja, a Volt Politikai Foglyok Szövetségének (Asociația Foștilor Deținuți Politici din România) elnöke nyújtott be 1997-ben a parlamentnek. A követendő intézményi példa a Joachim Gauk fémjelezte berlini egykori NDK Állambiztonsági Szerveinek Iratait Kezelő Szövetségi Megbízott Hivatal (Bundesbeauftragte für die Stasi-Unterlagen, BstU) volt. A felelős feltárás reményében elindított törvényi kezdeményezést számos formai és tartalmi változtatás után 1999 decemberében, 187-es számmal és *A sajtó dossziéhoz való hozzáférés és a politikai rendőrség leleplezése* címmel fogadta el a törvényhozó testület.

Az Emil Constantinescu államelnök fémjelezte időszak, a lusztráció folyamatát szolgáló, még ha nem is az eredeti, Ticu Dumitrescu szándékával megegyező törvénye tette lehetővé, hogy 2000-ben megalakulhatott a Szekuritáté Irattárait Vizsgáló Országos Tanács (CNSAS).⁶ Ekkor még nem rendelkezett megfelelő infrastrukturális kerettel, sem székháza, sem levéltára, sem alkalmazotti apparátusa nem volt. A tizenegy tagú kollégium (vezető testület) 2000 márciusában tette le esküjét a román parlament előtt. A testület tagjait a pártok, az egyházak és közületek delegálták. Megjegyzendő, hogy Ticu Dumitrescut egyetlen parlamenti párt sem nevesítette, így az átvilágítási ügyért legtöbbet tevékenykedő személyiség nem került be az újonnan felállt intézménybe. A 187/1999-es törvény az intézmény hatáskörébe utalta az adatszolgáltatást, a hozzáférést, a betekintés lehetővé tételét, a közéleti szereplők átvilágítását, valamint a politikai rendőrség levéltári forrásainak tudományos igényű feldolgozását. Az így létrejött intézmény parlamenti felügyelet alatt álló, teljes egészében központi költségvetési szerv, amelyet hat éves időtartamra kinevezett kollégium irányít és felügyel.

A 2000-es parlamenti és elnökválasztás következtében a posztkommunista erők (Partidul Democrației Sociale din România - PDSR, korábban FDSN - Frontul Democrat al Salvării Naționale, amelyet Ion Iliescu fémjelezett) kerültek újra vezető szerepbe, ami a tanács tevékenységét jelentős mértékben meghatározta. A kollégiumnak gyakorlatilag a rendszerváltás előtti korszak jogtiprásaira kellett felelősöket produkálnia, mégpedig úgy, hogy az átvilágítást a volt kommunista titkosszolgálatok iratainak átvétele nélkül kellett volna levezényelnie.

2002-ben a kollégium a lusztráció ügyében két egymástól merőben eltérő álláspont mögé sorokozott fel. Hatan, név szerint Andrei Pleșu, Horia-Roman Patapievici, Mircea Dinescu, egy volt politikai bebörtönzött, Viorel Niculescu, Claudiu Secașiu és Csendes László úgy vélte, nem elfogadható,

6 A CNSAS, azaz a tanács a több mint 250 fős munkaközösségre utal, míg a kollégium arra a 11 fős vezető és adminisztratív testületre, amely irányítja a tanács egészét.

hogy csak az ügynökök (együttműködők) neve kerüljön a nyilvánosság elé. Szerintük a tisztek voltak azok, akiket a CNSAS-t létrehozó törvény is nevesít, és létrehozták, illetve működtették a volt politikai rendőrséget. A másik öt tag nem értett egyet ezzel, ezért hónapokig nem jelent meg a testület üléssein, lehetetlenné téve a levéltár hiánya miatt amúgy is lassan haladó munkát. A helyzet kezelésére parlamenti bizottság alakult. Ennek tagjai között Emil Boc⁷ és Ion Predescu⁸ egyaránt helyet kapott. De a bizottság eljárása és jelentése a dekonspiráció ügyét nem oldotta meg.

2003-ban Bukarest agglomerációjában, Popești-Leordeni település határában letéti helyett (későbbiekben állandó CNSAS külső raktár) jelölt ki a szociáldemokrata kormány a SRI, SIE és a Katonai Levéltári és Dokumentációs Szolgálat (Serviciul de Arhive și Documentare Militară, SADM) által átadott iratok tárolására. Elkezdődött a CNSAS és a szakszervek képviselőiből álló vegyes bizottságok ütemes munkája, azért, hogy minél több addig titkosított irat kerülhessen az újonnan létrehozott intézmény kezelésébe. Ennek hozadéka volt, hogy 2004–2005-ben a SRI, illetve a külügyi és a katonai hírszerzés levéltárai⁹ masszívan hozzáláttak az iratállomány és a mikrofilmek átadásához. A Belügyminisztérium viszont nem mozdult. A magyarázat egyszerű, ugyanis semmilyen törvényi előírás nem határozta meg és nem szabályozta, melyek azok az állagok, amelyeket át kell(ett volna) adni a CNSAS-nak.

Az így kialakult helyzetben tulajdonképpen nem a leköszönő rendszer kiszolgálói, hanem azok lettek célpontok, akik megpróbáltak minél több iratot áthozni a CNSAS levéltárába. A kezdeti szabályozatlanság és szakmai tapasztalat hiánya olyan iratkezelési eljárások kialakulását tette lehetővé, amelyek igen költségesnek bizonyul(t)nak mind a központi költségvetés, mind pedig az állampolgár számára. A levéltári anyagok (dossziék) utaztatása sem nyilvántartási, sem állagvédelmi, sem pedig biztonsági szempontok szerint nem számít(ott) optimális megoldásnak. Az említett szempontokat figyelembe véve talán helyesebb lett volna az eredetileg is megyei szinten őrzött iratok/dossziék átvételét, őrzését és tudományos feldolgozását helyi vagy regionális szinten megszervezni. Így a német és lengyel intézményi mintákhoz hasonlóan a román állampolgároknak sem kellene fizetniük utazási és szállásköltségeket, illetve többszáz kilométeres távolságot megtenniük azért, hogy érvényesíteni tudják jogukat a betekintéshez.

---

7 Később több kormány élén miniszterelnök.

8 Alkotmánybíró 2004-től 2013-ig.

9 A Román Hadsereg Történeti Szolgálat/Hivatala (Serviciul Istoric al Armatei, SIA).

A 2004-es parlamenti választások hatása 2005-től vált érezhetővé, ugyanis a Legfelsőbb Védelmi Tanács (Consiliului Suprem de Apărare a Țării, CSAȚ) 2005. február 28-i 13. számú határozata alapján a SRI által addig átadott 700 folyóméternyi irat mellé rövid időn belül további 12 000 folyóméternyi irat került a CNSAS-hoz.¹⁰ A 2005. november 10-én kelt 149-es számú sürgősségi kormányrendelet (OUG 149/2005) pedig olyan intézkedéseket tartalmazott, melyek az intézmény tevékenységének folytonosságát biztosították.

2006-ban a pozitív folyamatok mintha felgyorsultak volna. Februárban a 16-os sürgősségi kormányrendelet (OUG 16/2006) kiszélesítette az átvilágíthatók körét, és előírta, hogy mindazoknak, akik fontos tisztségeket töltenek be, büntetőjogi felelősségük tudatában ki kell tölteniük egy formanyomtatványt, amelyben nyilatkoznak arról, hogy együttműködtek-e vagy sem a titkosrendőrséggel. Amennyiben saját bevallásuk nem felel meg a valóságnak, úgy ezek a személyek felelősségre vonhatók hamis nyilatkozatukért – állt a rendeletben. Márciustól új vezetése lett a CNSAS-nak, amelybe Ticu Dumitrescu is bekerült. December 16-án pedig Traian Băsescu elnök elítélte a kommunizmust a parlamentben, mint „jogtalan és bűnös” rendszert.¹¹

2007-ben további iratátadásokra került sor, amellyel a levéltár állománya elérte a 20 000 iratfolyómétert, és ennek folyamányaként a testület a 187/1999 törvényben szabályozott kötelezettségeinek maradéktalanul eleget tudott tenni. Az iratátadás és az átvilágítás érdekében az intézményközi vegyesbizottság (CNSAS és szakszolgálatok) 32 alkalommal ült össze az év során. A gyakorlatban 17 734 személy átvilágítását hajtották végre, ebből 4159 esetben hivatalból jártak el, 13 575 ügyben pedig külön kérésre. Végül a kollégium 4610 határozatot hozott. A határozatok között 101 személy esetében mondták ki, hogy a törvényi feltételeknek megfelelően együttműködött a Szekuritátéval, míg 381 esetben került megállapításra az, hogy az érintettnek hivatásos viszonya volt a politikai rendőrséggel.¹² Az

10 Lásd a CNSAS 2006-os éves beszámolóját. CNSAS: Raport de activitate pentru anul 2006 referitor la atribuțiile ce le revin Consiliului Național pentru Studiarea Arhivelor Securității, potrivit Legii nr. 187/1999 privind accesul la propriul dosar și deconspirarea securității ca poliție politică. București, 2007. <http://www.cnsas.ro/documente/rapoarte/Raport%202006.pdf> [letöltve 2019. április 25-én].

11 Az államelnök kijelentését megalapozó „Tismăneanu-jelentést” lásd Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România: Raport final. București, 2006. https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/RAPORT%20FINAL_%20CADCR.pdf [letöltve 2019. április 25-én].

12 Az együttműködés, illetve a politikai rendőrség munkatársi minősítést „A saját iratcsomók hozzáférhetőségéről és a Szekuritáté leleplezéséről szóló 24/2008-as sür-

alanyi jogon kutató személyek folyamodványai alapján a kollégium további 341 esetben hozott határozatot arról, hogy az érintett személyek a törvényi feltételeknek megfelelően együttműködtek a politikai rendőrséggel. Az egy évvel korábbi átvilágítási esetek számához viszonyítva 277 százalékos gyarapodás történt. Hangsúlyozni kell azt is, hogy az intézmény személyi állománya nem növekedett. Noha 300 főre volt fedezet, ebből csak 255 státus volt betöltve.¹³

Bár a 2007-es év az átvilágítások, azonosítások, kutatások és az iratadás terén nagy lendületet hozott, a 2008-as évben történt jogi intézkedések ellenkező irányú fordulatot hoztak az intézmény életében, illetve az átvilágítás és a közelmúlt kutatása terén. Az Alkotmánybíróság az 51. számú 2008. január 31-én kelt döntése alapján alkotmányellenesnek minősítette a CNSAS-t létrehozó 187/1999 törvényt, illetve az intézmény tevékenységét szabályozó 16/2006 számú sürgősségi kormányrendeletet.¹⁴ Călin Popescu-Tăriceanu liberális kormánya két egymást követő és kiegészítő sürgősségi rendelettel (1/2008 és 24/2008) azonban megakadályozta a teljes leépülést. A kormányfő biztonságpolitikai tanácsadója, Marius Oprea támogató közreműködésével az év végén a parlament ellenszavazatok nélkül fogadta el a 293/2008 számú törvényt, amely napjainkig is meghatározza az intézmény munkájának a keretét.¹⁵ Ez a ma is hatályos törvény úgy intézkedik, hogy:

- A „leleplezés (*dekonspiráció*)”, a nagy reményeket keltő elnevezése ellenére, csak egy fedőnév beazonosítását jelenti, amelyet egyedül a megfigyelés alanya (illetve jogutódja) kérhet.
- Közigazgatási bíróság mondja ki a vétkeiséget azok esetében, akiket hivatalból kell átvilágítani, és azokéban is, akiket kérésre világitanak át.

---

gősségi kormányrendelet” (O.U.G. nr. 24/2008 privind accesul la propriul dosar și deconspirarea Securității), és az ezt jóváhagyó 293/2008-as törvény (Legea nr. 293/2008) szabályozza.

13 Lásd a CNSAS 2007. évi beszámolóját. CNSAS: Raport de activitate pentru anul 2007. București, 2008. <http://www.cnsas.ro/documente/rapoarte/Raport%202007.pdf> [letöltve 2019. április 25-én].

14 A szenátus akkori alelnöke, Dan Voiculescu ügynöki mivoltáról szóló perében kérte ügyvédje, Sergiu Andon, a képviselőház jogi bizottságának elnöke a 187/1999-es törvény alkotmányosságának felülvizsgálását.

15 Fontos megemlíteni, hogy a törvény módosítással a CNSAS hatáskörét csökkentették, ugyanis az önálló és jogilag megtámadhatatlan határozatot kiállító szervezetből előterjesztő szereppel bíró intézmény lett.

- Felelősség terheli mindazokat, akik lakásukat átengedték a politikai rendőrségnek.¹⁶
- A CNSAS kollégiuma kizárólag egyházi kérésre világíthatja át a lelkészek „szekus” múltját, de kutatást bármely akreditált személy végezhet.

Gyakorlatilag az új törvényi szabályozás kimondta, hogy a CNSAS kollégiuma által kibocsátott érintettségi határozat kapcsán minden esetben bíróságnak kell megvizsgálnia és kimondania, hogy az eljárásban szereplő személyről kijelenthető-e az együttműködés ténye vagy sem. A CNSAS és vezető testülete tevékenységének hatékonyságát csökkentette az a jogalkalmazási eljárás, mely szerint a levéltár (ACNSAS) átvilágítás előkészítésével megbízott igazgatósága a kollégium asztalára helyez egy adott ügyet, amelyet a testület többségi elfogadó szavazat után, előterjesztési kötelezettségének eleget téve benyújt a Bukaresti Ítéletábla közigazgatási ügyosztályára. Az eljárás illetékmentes, de a CNSAS köteles minden üggyhöz mellékelni az ügyet igazoló hiteles levéltári másolatokat is. Az ügyben érintett személynek jogában áll megtámadni az érintettségről szóló bírósági döntést. Végül pedig a CNSAS köteles a bírói végzést közzétenni a Hivatalos Közlönyben.

Az átvilágítás eljárásrendje nemcsak körülményes, de rendkívül hosszadalmas is. Az új törvényi előírásoknak megfelelően a CNSAS kollégiuma 2008-ban 292 esetet küldött meg a Bukaresti Ítéletáblának, amelyből 2010 első felében 213 ügy még folyamatban volt, 12 eset pedig semmissé vált az ügyben szereplő halála következtében. Együttműködést igazoló határozat 53 ügyben, míg elutasító határozat 11 esetben született.¹⁷

Összehasonlításként álljanak itt az azonos szereppel felruházott német szervezet adatai. Működésének első évétől 2014-ig a „Gauck-intézet” több mint 3,5 millió ügyet dolgozott fel.¹⁸

---

16 Konspirált lakások tulajdonosának, a lakásgazdának a román megfelelője „gazde case conspirative”, és olyan személyre utal, aki hozzájárult lakása átadásához ügynökök titkos találkozóinak megszervezése céljából. Nem volt ritka, hogy beleegyezésükkel akár munkahelyükön is végezhetek el „operatív feladatokat” az állambiztonsági tisztek. Az ilyen helyiségek műszaki felszereltsége lehetővé tette a beszervezések, hálózati személyekkel folytatott titkos megbeszélések, a megfélemlítések, a kompromittálás és más titkos nyomozati műveletek végrehajtását.

17 CNSAS: Raport de activitate pe anul 2009. București, 2010.<http://www.cnsas.ro/documente/rapoarte/Raport%20CNSAS%202009%20NEW.pdf> [letöltve 2019. április 25-én].

18 Lásd a BstU honlapján, itt: https://www.bstu.de/assets/bstu/en/Downloads/BStU-Image-EN_zur-Ansicht.pdf [letöltve 2019. április 25-én].

Említésre méltó még, hogy az egyházi vezetők átvilágítását a törvény eredetileg lehetővé tette, de végül ez az eljárás kikerült a kollégium kötelezettségeinek sorából.

Új reményeket támasztott a 2008 decemberében Berlinben aláírt nemzetközi egyezmény, mely a bolgár, cseh, lengyel, német, magyar, román és szlovák hasonló jellegű levéltárak közötti együttműködést volt hivatott új alapokra helyezni. Ez az egyezmény ugyanakkor biztosította a CNSAS-nak a nemzetközi tudományos életbe és köztudatba való beágyazódását.

2009-ben nyílt először valódi lehetőség a kommunista rendszer áldozatainak kárpótlására is. Szimbolikus jelentősége van annak, hogy az a törvény, amely a jóvátételről intézkedik, a 221-es számot kapta.¹⁹ Ennek a törvénynek az eljárásrendjét alig lehetett kiismerni azonban. A jogorvoslat hozzátartozókra is kiterjedt, viszont rendkívül nehéz volt az alkalmazása. Ráadásul 2010-ben az Alkotmánybíróság ezt a rendelkezést alkotmányellenesnek nyilvánította.²⁰ A kárpótlási ügy végül az Európai Bíróságot is megjárta, de még 2015-ben is folytatódott. Az ügyet visszautalták megoldásra nemzeti hatáskörbe. Az ombudsman (a nép ügyvédje, *avocatul poporului*) 2018. évi jelentésében javaslatot terjesztett be a parlamentnek az ügy végleges megoldására.²¹

A levéltári állományról és állagról

Visszatérve a levéltári iratállomány gyarapodásához és rendezéséhez, a 2005–2007-es átadási dömping után a szakszolgálati és egyéb állami szervek átadási „szokásai” stabilizálódtak, azaz évente nagyjából 200 iratfolyóméter átadására szorult vissza.²² A levéltár iratállományának rendezésében kezdetben nehézséget jelentett, hogy a korábbi iratmegőrző szervek nem adtak át elektronikus iratnyilvántartásokat. A fond és állagjegyzéket a levéltár szakmai csapata annak megfelelően alakította ki, ahogy kiismerte az

---

19 221-es volt a Szekuritáté, azaz a Népbiztonsági Főigazgatóság (Direcția Generală a Securității Poporului) megalakulásáról szóló rendelet száma 1948-ban.

20 2010. október 21-én kelt 1358-as számú rendelkezés.

21 Lásd a nép ügyvédjének a 2018. évi tevékenységi beszámolóját. *Avocatul Poporului: Raport de activitate pentru anul 2018*. București, 2019, 30–32. http://www.avp.ro/rapoarte-anuale/raport_2018_avp.pdf [letöltve 2019. április 25-én].

22 Ezt a tendenciát támasztják alá a CNSAS éves jelentései, illetve a Laura Cornea igazgató asszonnyal a szerző által 2017. március 2-án Bukarestben készített interjúban elhangzott információk.

átvett iratok szervezési rendjét, amelyeket még a múlt század hetvenes éveiben szabályoztak a Szekuritáté nyilvántartási és archiválási szabályai.

Arra, hogy mennyire nem egyszerű az azonos fondba tartozó iratokat egyberendezni, csak példaként említenénk a vizsgálati iratok sorsát. A vizsgálati ügyeket rögzítő dossziéknak zaklatott múltja volt. A vizsgálati fond (*fond penal*) részét képező nyomozati/operatív akták azok, melyek az 1945-től 1989-ig született politikai indíttatású ítéletekre és a bebörtönzöttek számára világítanak rá, és bár egyes vélemények szerint csak 1964-ig voltak politikai ítéletek, egyértelmű bizonyítékok vannak arra, hogy politikai indíttatású bebörtönzések 1989 januárjáig–februárjáig folytatódtak, és a legutolsó politikai perre március környékén került sor. A vizsgálati fond egy másik, nem elhanyagolható mennyiségű részét az 1945 előtti, főleg katonai perek adják. A vizsgálati fond dossziéi az említett időszakban (1945–1989) több állami intézmény között oszlottak meg. Amikor 2000-ben megkezdődött az irattár átvétele, egy részük a SRI őrzésében volt, az iratok másik, jelentős része pedig az Igazságügyi Minisztériumnál. Ennek fényében a CNSAS gyakorlatilag arra kényszerült, hogy együttműködést kezdeményezzen az Igazságügyi Minisztériummal is, melynek természetesen más feladatai értelmében kötelessége volt megőrizni a vizsgálati irattárat. Nehezen koordinálható kérdés volt, hogy bizonyos esetekben, amikor az állampolgári alapon a kérelmező vagy a kutató betekintést kért bizonyos ügyekbe, azok két különböző helyen voltak elhelyezve. Ugyanakkor olyan helyzet is gyakran előfordult, amikor a különféle rehabilitálási eljárások miatt az Igazságügyi Minisztérium szintén ugyanezekből a vizsgálati iratokból dolgozott.

A helyzetet tovább súlyosbította, hogy 2000-ben elkezdődött a volt politikai foglyok politikai rehabilitálása, amely folyamatnak az Igazságügyi Minisztérium is részese volt. A bírók és az ügyvédek számára a Szekuritáté aktái képezték a kiindulási pontot, melyek egy része az Igazságügyi Minisztériumnál, másik része a SRI-nél volt. Ezzel párhuzamosan a CNSAS törvényi kötelezettsége alapján kérte az iratok átadását, és így gyakorlatilag két különálló folyamat zajlott. Végül három intézménytől sikerült a vizsgálati fond dossziéit összegyűjteni: a SRI-től, az Igazságügyi Minisztériumtól és a Legfőbb Ügyészségtől. Mára már a CNSAS levéltára 25 000 folyóméternyi papíralapú iratot tárol két helyen, a bukaresti központi levéltárban (Direcția Arhiva Centrală, DAC) és a Popești-Leordeni Levéltárban (Direcția Arhiva Popești-Leordeni, DAPL).

A CNSAS iratmegőrzője és kezelője a Szekuritáté irattárainak. Egyrésztől ennek okán, illetve a levéltári törvény alapján sem valósíthatott meg

újrarendezést, és nem módosíthatta az irattári gyűjtemények struktúráját. Úgy őrizte meg azokat, ahogy átadták a korábbi iratmegőrzők.

Másrésről, ha ezek a levéltári anyagok a kilencvenes években kerültek volna átadásra – mert ellentétben a partnerországokkal Románia is a lengyel és a német mintát követi, nevezetesen a tartományi, a mi esetünkben a megyei szintű irattár modelljét, helyi adminisztrálással és feldolgozással –, és Románia nem hajtja végre az áthelyezést, azaz központosítást, talán hatékonyabban és nagyobb mennyiségben sikerült volna feldolgozni az iratokat. A központosításnak gyakorlatilag még nincs vége. Az iratok átadásával a folyamat még nem zárult le, ugyanis nyilvántartásba rendezés nélkül a dokumentumok nem használhatók.

A SIE-től átvett iratállományról elmondható, hogy valójában a SRI levéltári anyagára jellemző strukturáltsággal rendelkezik. Vagyis van egy hírszerzési fond, egy hálózati, valamint egy dokumentációs fond is. A büntetőügyes/vizsgálati fond ebben az esetben hiányzik.

A katonai kémelhárítás iratanyagával kapcsolatosan annyit érdemes megemlíteni, hogy a levéltár munkatársai még nem jutottak el a fondok szisztematizált feldolgozásáig. Egyelőre a kutatók és az érdeklődők túlnyomó többsége a többi irattári állagra összpontosított, erre kevésbé.

Lehet, hogy egy jövőbeni feldolgozás és leltárba vétel innen is felszínre hoz majd a kutatás számára érdekes dolgokat. Ami a dokumentumok jelenlegi átvételét illeti, az utóbbi évben már nem voltak irattári átvételek a Honvédelmi Minisztériumtól.

A papíralapú tárolás mellett meg kell említeni a levéltár mikrofilmállományát is. 2017-ben több mint 600 000 mikrofilm volt a levéltár birtokában. Ez a mennyiség nagyjából az utóbbi három évben került átadásra. A mikrofilm- és mikrofish-adathordozók valójában megduplázzák a levéltárban őrzött papíralapú irathordozók mennyiségét, azaz ha papírra nyomtatnánk az adatmennyiséget, közel 40 000 iratfolyóméterről beszélhetnénk a CNSAS kapcsán.

Hozzáférés, feldolgozhatóság, strukturális hiányosságok

A Temesvári Nyilatkozatban meghirdetett „érintettek távolmaradása a közügyektől” elv tükrében és a kommunista diktatúra titkosszolgálati iratainak őrzőjeként a CNSAS egyik alapvető intézménye a múlt feltárásának és a társadalmi megtisztulásnak.²³ A társadalmi elvárás mindig nagyobb,

²³ A Szekuritáté intézménytörténeti feltárásában jelentős előrelépés a CNSAS kutatói munkaközössége által 2016-ban kiadott intézmény-, illetve szervezettörténeti

mint amit a törvényi keretek a CNSAS-nak biztosítanak, és a mindennapi lusztráció zajlását a kialakított intézményközi inercia lassítja.

Feladatközpontú megközelítésben a CNSAS-ban lehetőség nyílik alanyi jogon a vonatkozó dossziék megismerésére, de gondot jelenthet az, hogy a kutatási feltételek (kutatóterem mérete, levéltári munkatársak leterheltsége) korlátozottak. Ennek főleg az idős generációra nézve lehet jelentősége, ugyanis a várakoztatás számukra a megismeréshez való jogot sértheti. Itt érdemes újra megemlíteni az ügynökazonosítás hosszadalmas voltát, amely ugyancsak az idős kérelmezőkre nézve lehet hátrányos. Ráadásul a CNSAS nem rendelkezik olyan integrált nyilvántartással, amelyből kiderülne, hogy milyen iratok vannak még a korábbi iratmegőrzőknél (jelenlegi szakszolgálatoknál, illetve minisztériumoknál), így előfordulhat, hogy a kérelmező nem kapja kézhez a magára vonatkozó összes iratot.

A tudományos feltárás eljárása is biztosított, de ezen a területen is vannak hiányosságok. Ebben az esetben, nagy segítség lenne a CNSAS számára is, ha külső kutatói állomány is segédkezhetne az ügynökök azonosításában. Ehhez azonban elsősorban a törvényi kereten kellene változtatni. Másodsorban szükség lenne egy nagyobb gépparkra a levéltári nyilvántartások vizsgálatához, ami által felgyorsulhatna a kutatói kérelmezés folyamata. Ennek szerves feltétele azonban a levéltári igazgatóság állományának bővítése, hogy a felmerülő kérésekre hatékonyabban, illetve rövidebb idő alatt tudjanak reagálni.

monográfia, melynek szerkesztői Florian Banu és Liviu Țăranu. A kötet közel tíz éves levéltári kutatásokra épülő tudományos munka. A következő levéltárak anyagait használták: Szekuritáté Levéltárát Vizsgáló Országos Tanács (ACNSAS), Csendőrség Országos Parancsnokságának Levéltára (Arhiva Comandamentului Național al Jandarmeriei, ACNJ), Külügyminisztérium Levéltára (Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, AMAE), Belügyminisztérium Levéltára (Arhivele Ministerului de Interne, AMI), Román Katonai Levéltár (Arhivele Militare Naționale Române, AMNR), Központi Történeti Levéltár (Arhivele Naționale Istorice Centrale, ANIC), Román Nemzeti Levéltár (Arhivele Naționale Române, ANR), Román Információs (Kémelhárító) Szolgálat Levéltára (ASRI). Lásd Banu, Florian – Țăranu, Liviu (coord.): *Securitatea 1948-1989. Monografie. (I.)* Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2016. Egy másik jelentős és ugyancsak 2016-ban megjelent munka a román hírszerzés történetéről a CNSAS egyik elismert munkatársa, Florian Banu tollából származik. Banu, Florian: *De la SSI la SIE. O istorie a spionajului românesc în timpul regimului comunist (1948-1989)*. Corint, București, 2016. Ugyancsak levéltári forrásokra épülő szervezet-történeti, de művelési témák feldolgozására is vállalkozó áttekintő feldolgozó munka két kötetben: Banu, Florian – Bărbulescu, Theodor – Ivan Duică, Camelia – Țăranu, Liviu: *Arhivele Securității (I)*, Editura Pro-Historia, București, 2002.; Neagoe-Pleșa, Elis – Pleșa, Liviu: *Arhivele Securității (II)*. Editura Nemira, București, 2004.

A CNSAS eddig csak nagyon keveset hasznosított, illetve dolgozott fel irattári szempontból abból, amit a korábbi iratmegőrzők átadtak. Sem létszámmal, sem megfelelő technikai felszereltséggel nem rendelkezik ahhoz, hogy nagyobb volumenű leltározási és irattári feldolgozási tevékenységet folytasson. A központi székházban lévő Irattári Igazgatóságon (CNSAS DAC) 20 ember dolgozik, a 2008-ban létrehozott popești-leordeni-i raktárban/igazgatóságon (DAPL) pedig még további 15 személy, akiknek a szabályozás szerint azonban nem feladatuk az iratok levéltári feldolgozása. A jelenlegi 20 levéltári szakemberből álló szervezeti egység napi 160 dosszié feldolgozása mellett legfeljebb 100 év múlva tudna egy teljes levéltári iratállományra kiterjedő áttekintő és kereshető jegyzéket előállítani. Ez a számítás csak statikus viszonyokra érvényes, de tudjuk, hogy az iratátadás folyamata évi 100–200 iratfolyóméter nagyságrendben folyik, és így a jelenlegi feltételek mellett a feldolgozás időhatára további évtizedekkel tolódik ki. A hatékony, biztonságos és időtálló iratfeldolgozásnak és megőrzésnek egy lehetséges útja a digitalizáció. A jó irányba mozdulást példázza, hogy a CNSAS elkezdte a levéltári anyagok szkennelését, és szelektíven a honlapra való kihelyezését is, ugyanakkor még nagyon távolinak tűnik, főleg a jelenlegi humánerőforrás és pénzügyi keretek mellett annak biztosítása, hogy a jelenlegi papíralapú 26 ezer iratfolyóméter anyagot a belátható jövőben digitálisan kutathatóvá tegye.

Amint a fent vázoltakból látható, az átvilágítás eljárásrendje körülményes és rendkívül hosszadalmas. Ennek egyik oka, hogy egyaránt a kollégium asztalára kerülnek a hivatalból ellenőrizendők, az alanyi jogon kérelmezők és a tudományos feltárás során előkerülők ügyei. Másik oka, hogy az előkészítést végző szervezeti egység létszáma nem haladja meg a húszat, és ez a szám az alapítás óta nem változott. Továbbá a 2008-a törvényi szabályozás lassította a diktatúrával együttműködők és a hivatásos állományúak felelősségének nyilvánosságra hozatalának eljárását.

Néhány szempont a román állambiztonsági források feltárásához és feldolgozásához

Amint említettük, a román állambiztonsági levéltár raktáraiban tárolt papíralapú és digitális iratmennyiség a CNSAS éves jelentései alapján megközelíti a 40 km-t, és ez évente hozzávetőlegesen 200 irat-folyóméternyi anyaggal bővül. Ennek a levéltári irattömegnek körülbelül 10 százaléka magyar vonatkozású. Az iratbeszállítás és mennyiség rendezetlensége okán a feltárás és az iratbegyűjtés csak szisztematikusan és meghatározott temati-

ka mentén, illetve a román levéltári módszertan figyelembevételével történhet. Ugyanakkor a körülményektől függetlenül a magyar vonatkozású iratok digitális begyűjtése mindenkor a magyar történettudományi és levéltári metodológia szabályai szerint történhet.

A magyar vonatkozású feltárásoknál segítséget jelenthetnek az ACNSAS által elkészített levéltári jegyzékek. Példának itt megemlíteném egy 2016-os módszertani feldolgozás tapasztalatait.

Az ACNSAS működése kezdetétől 8008 oldalnyi vizsgálati irat jegyzéke készült el (*inventar fond penal*), így várhatóan évekig tart még a román szakszervektől átvett közel 2 millió tételből álló vizsgálati anyag teljes feldolgozása. Az eddig feldolgozott iratanyagból megállapítható azonban, hogy a vizsgálati ügyek az 1920-tól 1989-ig terjedő időszakban keletkeztek, illetve az, hogy a magyar ajkú személyeket érintő ügyek száma felülreprezentált a népesedési mutatók arányához képest, 66 000 ügyből valamivel több mint 9000 esetben magyarok voltak a vizsgálati eljárás alanyai. A vizsgálati jegyzék elemzése azt is kimutatta továbbá, hogy a korábbi, az 1920-as években gyökerező feldolgozási elv és irányultság az állambiztonsági szerveknél kontinuitást mutat minden társadalmi berendezkedés alatt, lett légyen az parlamentáris királyság, királyi, legionárius vagy Antonescu fémjelezte diktatúra, vagy a későbbiekben Gheorghiu-Dej-, majd Ceaușescu-rezsim. Ennek az egyetlen, de rendkívül fontos irattípusnak a feltárása arra szolgál bizonyítékkal, hogy a román titkosszolgálatok egyik fő feladata mindig is a kisebbségi kérdés kezelése volt.

Az eddigi feltárómunka alapján emellett tudható, hogy az objektum dossziék fondja (*fond documentar*)²⁴ lehetővé teszi számunkra az erdélyi társadalom főként 1956 utáni településszintű megismerését a községektől egészen a megyei jogú városokig.

Más iratállagok, mint például a hálózati (*fond rețea*), káder- (*fond cadre*) és szervezési iratok²⁵ feltárása segíti a román szakszolgálatok 1989 előtti szakmai tevékenységének és módszereinek megértését. De a kutatható anyag magában rejti például annak lehetőségét is, hogy a második világháború utáni magyar és román belügy, azon belül az állambiztonsági területen kifejtett együtt-, illetve egymás mellett működését is megismerjük.

Az ACNSAS-források nélkülözhetetlenek az 1944 után a romániai magyarsággal szemben elkövetett kollektív és egyéni jogsértések feltérképezé-

24 A „fond documentar” alapján véve csoportra, intézményre, szervezetre, vállalatra, jelenségre nyitott dosszié, amelybe minden a megismeréshez szükséges információt, iratot lefűztek.

25 A szervezési iratokat is a „fond documentar”-ban helyezték el.

sében. A második világháború utáni időszak erőszakos intézkedéseit, mind a Gheorghe Gheorghiu-Dej-i gulágot, mind pedig a Ceaușescu-korszak börtönrendszerét megélt magyarok szenvedéseit dokumentálják az ACNSAS-ban található vizsgálati anyagok. Itt kell megemlíteni az 1944 őszétől felállított internálótáborokba került magyar áldozatokat, a több hullámban végrehajtott ideológiai színezetű, de kollektív bűnösség elve alapján végrehajtott kitelepítéseket,²⁶ a Duna-delta és Duna-csatorna lágereiben raboskodó magyarok tömegeit. Külön említésre méltó az 1956-os magyarországi forradalomhoz kapcsolható retorziós hullám, amely jelentős mértékben érintette a romániai magyar közösséget. A Ceaușescu-rezsim börtönrendszereiben nyílt vagy rejtett büntetőeljárások nyomán meghurcoltak azonosítására is lehetőség nyílik a CNSAS forrásai alapján. Önálló kutatási területnek számít a romániai magyar emigráció is, amely szorosán összefonódik a magyarországi emigráció sorsával, illetve az anyaországgal. De számos további kutatási témát rejt magában a magyar és román (és más, harmadik állambéli) titkosszolgálatok együtt, egymás mellett, illetve egymás ellenében történt tevékenységének a feltárása is.

Végszó

A román társlevéltár jogi helyzetének és kutatási gyakorlatának elsajátítása után az ÁBTL megbízott kutatójának évi 10 irat-folyóméternyi digitális anyag begyűjtésére nyílik lehetősége. Szakmai megfontolásból főleg vizsgálati dossziék kerültek(nek) feldolgozásra, ugyanis a történelmi folyamatok legmeghatározóbb dokumentumai a jogsértéseket rögzítő perek. Ez természetesen nem zárja ki az objektumdossziékat tartalmazó állag kutatását. Azonban a kutatóárok, mint tudjuk, az a módszertani eljárás, amely az adott anyag előfordulási helyének, szerkezetének és kiterjedésének hozzávetőleges megállapítására alkalmas.

Az átvilágítás egy jelenleg is zajló folyamat, ennek a feladatnak pedig a CNSAS a lehetőségekhez mérten eleget is tesz. A jövőben az intézmény egyik alapvető célja a tevékenységének folytatása lenne. Tovább kell haladni a megismerés fázisain, ha tudni akarjuk, hogy mi történt 1989 előtt. Mint

---

26 Romániai kutatóintézetek adatbázis szintjén rendelkeznek az áldozatok adataival. Lásd a Kommunizmus Bűneit Vizsgáló és a Száműzöttek Emlékét Ápoló Intézet (Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc, IICCMR), illetve a Polgári Akadémia Alapítvány (Fundatia Academia Civică) munkásságát.

minden más téren, a titkosszolgálati levéltárak dolgában is csak a megismerés változtathatja meg a napjainkig ható folyamatokat.

A második, talán még nehezebb kihívás a társadalmi reparáció. Szívós kitartással kell a romlást helyrehozni, de ahhoz be kell azonosítani a legtöbb résztvevőt, akik hozzájárultak a kommunista rendszer kialakításához és fenntartásához. Gyűlölhethetjük a kommunizmust, de semmilyen demokratikus politikai berendezkedés nem hatalmaz fel arra, hogy a letűnt rendszer folytatásáról álmodókat bántssuk. Ugyanakkor az elfogadás (nem beletörődés) és a megbocsátás szabja meg az irányt, amelyet ügynöklistás eljárásokkal nem lehet lezárni. Ezen kihívások során fontos lenne, hogy ne alacsonyítsuk le a történeti feltárás és a társadalmi megismerés igényét holmi hatalmi csatározások szintjére. Bizonyosságot kell adni arról, hogy tudjuk vállalni egy mélyebben, árnyalataiban is megismert múlt néha fájó igazságát egy közösen építhető jövő reményében.